

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Katedra filozofie
Studijní program: B6101 Filozofie
Studijní obor: Filozofie humanitních věd

**Bůh, svoboda a zlo: K problému teodiceje u sv.
Augustina a G. W. Leibnize**

**God, Freedom and Evil: Problem of Theodicy by st.
Augustine and G. W. Leibniz**

Bakalářská práce: *11-FP-KFL-120*

Autor:

Ladislav Špaček

Podpis:

Adresa:

Karolíny Světlé 1871

407 47, Varnsdorf

Vedoucí práce: Mgr. Ivan Landa, PhD.

Konzultant: Mgr. Ivan Landa, PhD.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
42				10	

CD obsahuje celé znění bakalářské práce

V Liberci dne: 23. 6. 2011

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Studentská 2

Tel.: 485 352 515

Fax: 485 352 332

Katedra filosofie

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

Diplomant: Ladislav ŠPAČEK

Adresa: K. Světlé 1871, Varnsdorf, 407 47

Obor (kombinace): Filozofie humanitních věd

Název DP: Bůh, svoboda a zlo: K problému teodiceje u sv. Augustina a G. W. Leibnize

Název DP v angličtině: God, Freedom and Evil: Problem of Theodicy by st. Augustine and G. W. Leibniz

Vedoucí práce: Mgr. Ivan Landa

Konzultant:

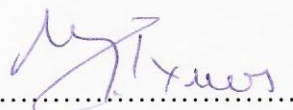
Termín odevzdání: duben 2010

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne : 20. dubna 2009

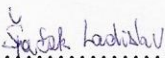

děkan

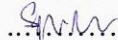

vedoucí katedry

Převzal (diplomant):

Datum: 4. 6. 2009

Podpis:

Cíl:

Diplomant v první části své práce představí problém teodiceje a naznačí možné argumentační strategie, které byly za účelem jeho řešení v dějinách filosofie rozvinuty. Ve druhé části bude vyloženo řešení, s nímž přišel sv. Augustín. Při té příležitosti diplomant představí výhody tohoto řešení, jež pracuje s předpokladem svobody vůle, oproti alternativním řešením (viz první část). Ve třetí části se bude zabývat Leibnizovou teodiceou v souvislosti s jeho tezí, že Bůh stvořil nejlepší z možných světů. Přitom vyloží ústřední pojem, s nímž Leibniz pracuje (pojem možného světa). Na závěr jednak provede srovnání obou koncepcí, poukáže na jejich nedostatky a přednosti, a dotkne se některých novějších diskuzí.

Požadavky:

- práce s primární literaturou
- kritická reflexe

Literatura:

- AUGUSTIN, *O milosti a svobodném rozhodování. Odpověď Simplicianovi*, Praha: Krystal OP, 2000.
- LEIBNIZ, G. W., *Theodicea*, Praha: Oikúmené, 2004.
- LEIBNIZ, G. W., Monadologie, in: Leibniz, G. W., *Monadologie a jiné práce*, Praha: Svoboda 1982, s. 156-173.
- LEIBNIZ, G. W., Principy přírody a milosti, in: Leibniz, G. W., *Monadologie a jiné práce*, Praha: Svoboda 1982, s. 145-155.

Čestné prohlášení

Název práce: Bůh, svoboda a zlo: K problému teodiceje u sv. Augustina a G. W. Leibnize
Jméno a příjmení autora: Ladislav Špaček
Osobní číslo: P07000785

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 23. 6. 2011

Ladislav Špaček

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval Mgr. Ivanovi Landovi, PhD., který mi poskytl odborné rady, čímž přispěl k vypracování této bakalářské práce. Dále děkuji přátelům za jejich cenné připomínky, a stejně tak své rodině a přítelkyni za nemalou podporu při celém studiu.

Anotace

Předložená bakalářská práce *Bůh, svoboda a zlo: K problému teodiceje u sv. Augustina a G. W. Leibnize* ve své první části poukazuje na možné argumentační strategie, které byly za účelem řešení teodiceje v dějinách filosofie rozvinuty. V dalších částech je představen koncept teodiceje sv. Augustina a G. W. Leibnize. Závěr práce se věnuje srovnání těchto dvou konceptů a otázce, jestli teodicea jako taková může uspět.

Klíčová slova

Teodicea, křesťanství, filosofie, Bůh, utrpení, prvotní hřích, zlo, dobro, milost, predestinace, svobodná vůle.

Annotation

Bachelor thesis *God, Freedom and Evil: Problem of Theodicy by st. Augustine and G. W. Leibniz* in the first part solves possible argumentation strategies of theodicy in the history of philosophy. Other parts of the thesis is dedicated to theodicy of st. Augustin and G. W. Leibniz. Finally, I compare these two concepts and resolve issues success of theodicy.

Keywords

Theodicy, Christianity, philosophy, God, suffering, original sin, evil, good, blessing, predestination, free will.

Zusammenfassung:

Im ersten Teil Vorliegende Bachelorarbeit zum Thema *Gott, Freiheit und das Böse: zum Thema der Theodizee bei Sankt Augustin und G. W. Leibniz* handelt es sich um mögliche Argumentationsstrategien, die zum Zweck der Lösung der Theodizee in der Geschichte der Philosophie entwickelt wurden. Im nächsten Teil wurde das Konzept der Theodizee des Sankt Augustin und G. W. Leibniz vorgestellt. Am Ende wurden diese zwei Konzepte verglichen und ich beschäftigen sich mit der Frage des Erfolgs der Theodizee.

Schlüsselwörter:

Theodizee, Christentum, Philosophie, Gott, Leiden, Erbschaden, Böse, Gute, Gunst, Prädestination, freier Wille.

Obsah

1.	Úvod.....	9
2.	Teodicea a její paradox	11
2.1.	Problematika zla.....	14
2.2.	Bůh zlo pouze dopouští.....	16
2.3.	Typologie teodicejí	17
3.	Teodicea sv. Augustina	19
3.1.	Pelagius a jeho učení	19
3.2.	Je člověk opravdu svobodný?	21
3.2.1.	Důkazy svobodné vůle	21
3.3.	Augustinova definice zla.....	22
3.3.1.	Svobodná vůle jako místo, kde se vynořuje zlo	23
3.3.2.	Prvotní hřích jako odůvodnění všeho zla	24
3.4.	Boží milost	25
3.4.1.	Vyvolení a spása člověka na základě Božího předzvědění	26
3.5.	Přehodnocení Augustinova učení.....	27
4.	Teodicea Gottfrieda Wilhelma Leibnize	28
4.1.	Leibnizova definice Boha	29
4.2.	Nejlepší z možných světů.....	31
4.3.	Odkud pochází zlo.....	32
4.4.	Monády a princip předzjednané harmonie	34
4.5.	Zhroucení osvícenské teodiceje	36
5.	Srovnání teodicejí sv. Augustina a G. W. Leibnize	38
6.	Závěr	40
	Literatura:	42

1. Úvod

Na začátku 18. století jeden z největších německých filozofů té doby, Gottfried W. Leibniz, napsal dílo, které pojmenoval *Theodicea*.¹

Etabloval tak pojem, označující rozsáhlou filosofickou diskuzi, jejíž kořeny se dají vystopovat již ve starověku. Tato diskuzi se přitom netýká jen křesťanství - ale i jiných světových náboženství.

Teodicea je kontroverzní otázkou především v monoteistických náboženských systémech, kde kvůli jednomu nejvyššímu principu často vyvstává otázka, jak provést fúzi dobra a zla právě v jednom principu. Jen stěží si můžeme představit Boha, jenž bude ze své podstaty nanejvýš dobrý, a zároveň zlý. Už tato dvě tvrzení poukazují na logický paradox, který stojí v pozadí problému zla. Lze proto tvrdit, že polyteistická náboženství mají situaci v tomto ohledu daleko jednodušší. Jednotlivým bohům lze bez problémů přisoudit rozdílné atributy a lze je tak činit zodpovědnými za dobro i za zlo. Jistě nepřekvapí, že největší pozornosti bylo tomuto teoretickému problému věnováno mezi křesťansky orientovanými mysliteli. Mnoho skvělých filozofů a význačných teologů podalo svůj osobitý výklad teodiceje. V předkládané práci se také omezím na ty verze teodiceje, které byly formulovány v rámci křesťansko-teistického myšlenkového proudu.

Na úvod si dovolím uvést několik slov, která jsou osobní povahy. Rád bych poznamenal, že se necítím nábožensky interesován. Proto doufám, že se závěry, k nimž ve své práci docházím, nedotknou těch, kteří se cítí být nábožensky interesováni. Mám především na mysli to, že mé závěry mohou implikovat popření Boží existence. Tato osobní poznámka má obecnější platnost. Neboť přestože teodicea ze své podstaty s Boží existencí počítá, resp. opírá se o předpoklad Boží existence, může její formulace posloužit k popření této existence. Ostatně problém zla odedávna patřil mezi osvědčené zbraně v arzenálu kritiků křesťanského teismu.

¹ Slovo theodicea- pochází z řeckého výrazu *theos*, bůh a *dike*, *dikaio*s spravedlivý. Jedná se tedy o řeč pojednávající o důvodech zla a utrpení ve světě, který je stvořitelským dílem absolutně dobrého Boha. Viz *Filosofický slovník*. Olomouc: Olomouc, 1998.

Křesťanská teodicea mě fascinuje dvěma věcmi: Jednak má tato argumentační strategie prastarý rodokmen: přinejmenším od antiky byly podnikány více či méně sofistikované a mnohdy originální pokusy, jak vyvinít Boha z odpovědnosti za zlo. A jednak mě zaujala i tím, že je stále diskutovaným problémem v dnešní době. Nutno podotknout, že mnoho teologů a filosofů, kteří se kdy vyjádřili k problému zla, považovali jeho vyřešení za své životní poslání. Tato jejich silná osobní motivace je ostatně vedla k tomu, že vyvinuly subtilní argumenty, jejichž studium nás může v mnoha směrech obohatit, ať už s nimi sdílíme jejich motivaci či nikoli.

Ve své práci se pokusím nastínit základní argumentační postupy a prvky. Budu se přitom ptát, proč jsou tyto elementární argumenty per definitionem paradoxní a vesměs tíhnou k logickému sporu. V dalších kapitolách se budu podrobněji zabývat teodiceou dvou předních křesťanských myslitelů: sv. Augustina a G. W. Leibnize. I když tyto dva myslitele od sebe dělí téměř 13 století, nelze tvrdit, že by jejich výběr pro účely srovnání byl nahodilý. Oba myslitele spojuje mnohé - např. už to, že Augustina můžeme považovat za prvního autora, který v jistém ohledu systematizoval křesťanskou teodiceou. G. W. Leibniz se naproti tomu zasloužil o pojmenování a oživení této problematiky, které věnoval rozsáhlou publikaci. Jeho precizní argumentace pouze potvrzuje jeho pověst jedné z nejbystřejších hlav své doby.

Vzhledem k zamýšlenému rozsahu práce mi není zdaleka dovoleno provést vyčerpávající analýzu jednotlivých aspektů problému zla, jak je rozpracován u Augustina a Leibnize. Z těchto důvodů jsem se zaměřil jen na ústřední pojmy, s nimiž pracují při řešení zmiňovaného problému. U Augustina se jedná především o pojem svobodné vůle a souvislostí mezi ní a zlem. U Leibnize soustředím svou pozornost na jeho tezi, že Bůh stvořil nejlepší z možných světů. V závěru se pokusím o srovnání obou autorů a poukážu u každého z nich kladné i negativní stránky jejich řešení. Lze tedy říci, že mnou předkládaná práce má skromnou ambici – chce posloužit jako prolegomena k problematice teodiceje. Jedná se tedy o manuál, sloužící k orientaci v jinak nepřehledném terénu argumentačních návrhů a pozic, nikoli o vypracování vlastní pozice v otázce zla.

2. Teodicea a její paradox

Tato část práce je věnována podrobnější analýze našeho ústředního pojmu, a také samotného záměru teodiceje, kterým je obhajoba představy všemocného a nanejvýš dobrého Boha. Tato představa spolu s tvrzením, že ve světě existuje zlo, je popudem k mnoha otázkám. Jako první si položíme tuto: *Unde Malum?* Odkud pochází zlo? Pro mnoho autorů je právě tato otázka klíčová. Neboť rozličné případy zla, s nimiž jsme byli konfrontováni ve 20. století: koncentrační tábory, genocidy, světové války atd. jsou pro ně dostatečnou evidencí ve prospěch tvrzení, že Bůh neexistuje. Kdyby Bůh skutečně existoval, jak by mohl všemohoucí a nanejvýš dobrý Bůh dopustit takové hrůzy?

Francouzský teolog a filozof Claude Tresmontant připomíná, že boj za ospravedlnění Boha vedou moderní teologové i proto, že výskyt zla a utrpení ve světě je už od osvícenství hlavním tvrzením podporující ateismus. K podobnému výroku se přiklonil i teolog Karl Josef Kuschel, který ve své knize *Bůh a zlo* Píše:

„Utrpení se stalo skálou ateismu.“²

Tento výrok je však jeden z extrémů. Problém zla totiž rozhodně nejde smést pouze tímto paušálním vysvětlením. V protikladu k tomuto se můžeme zeptat podobně: *Unde Bonum?* Na světě je stejně dokazatelně přítomné i dobro, druhým extrémem by tedy byly důkazy typu, odkud by bylo dobro, když ne od Boha? Je jasné, že tato problematika bude vyžadovat hlubšího náhledu.

² GROSS, W.; KUSCHEL, K. J. *Bůh a zlo*. Praha: Vyšehrad, 2005. Str. 94

Velmi výstižně se k otázce teodiceje vyjádřil i francouzský filozof Paul Ricoeur. Ve své přednášce z roku 1985 nazvané *Das Böse: eine Herausforderung für Philosophie und Theologie*³ se Ricoeur inspiroval dílem svého současníka, australského filozofa Johna Leslieho Mackieho. V této přednášce Ricoeur na třech premisách, jež jsou podle něj základem křesťanské teodiceje, odhaluje logický paradox, který tvoří jádro problému zla. Ten lze shrnout do tří tvrzení:

1. „Bůh je všemohoucí.“
2. „Bůh je absolutně dobrý.“
3. „Existuje zlo.“

Tyto tři výroky jsou vzájemně neslučitelné, resp. logicky kompatibilní jsou vždy jen dvě tvrzení. To znamená, že jsou-li pravdivá tvrzení 1. a 2., pak nemůže být pravdivé tvrzení 3. Jsou-li však pravdivá tvrzení 1. a 3., pak nemůže být pravdivé tvrzení 2. Jsou-li v neposlední řadě pravdivá tvrzení 2. a 3., pak je vyloučeno, aby bylo pravdivé tvrzení 1. Řečené se pokusím učinit názornější bližším rozbořem dotyčných tvrzení.

Uvažme případ, kdy jsou pravdivá tvrzení 1. „Bůh je všemohoucí“ a 3. „Existuje zlo“: Jestliže je Bůh všemohoucí a ve světě se přesto vyskytuje zlo, je v jeho moci také toto zlo odstranit. To však zjevně nečiní, jak dokládají existující případy zla. Tudíž není a nemůže ani být absolutně dobrý. Takový Bůh je některými filozofy odsuzován jako „břídil“.

Uvažme nyní případ, kdy jsou pravdivá tvrzení 1. „Bůh je všemohoucí“ a 2. „Bůh je nanejvýš dobrý“: V tomto případě bije do očí nevysvětlitelná otázka existence zla. To podle některých autorů buď neexistuje, anebo (jak ukážu níže) existuje, ale je mu připsán určitý status či role v rámci tohoto světa. Někteří autoři například uvádějí, že zlo má statut privace čili chybění dobra. Jiné originální vysvětlení spočívá ve zjištění, že zlo na tomto světě má svou roli: je tu pro větší dobro (umožní dobré a velké věci, které by se jinak stát nemohly). Ovšem takové zlo není zlem, ale prostředkem pro uskutečnění dobra. Je-li tomu tak, pak je zlo v podstatě též (byť menším) dobrem, neboť umožňuje větší dobro. Obecně jsou to pokusy, ať již méně či více úspěšné, o relativizaci existence zla. Tato řešení nás však nedokážou zbavit pochybností, které na nás dotírají, jsme-li konfrontováni s konkrétními případy zla. Tyto případy, zdá se, podkopávají snahu popřít existenci zla, anebo jej relativizovat.

³ Zlo: výzva pro filozofii a teologii

Uvažme nakonec případ, kdy je pravdivé tvrzení 2. „Bůh je nanejvýš dobrý“ a 3. „Existuje zlo“: Tento případ se patrně setkává se největším souhlasem. Bůh je dobrý a se zlem, které působí ve světě, nemůže nic dělat. Ať již zlo vzniklo jako vedlejší produkt při stvoření světa, či se objevilo až spolu s existencí lidských bytostí. Popírá však všemohoucnost Boží, která je v Písmu tolikrát připomínána a pro mnoho lidí je tudíž takový závěr nepřijatelný.

Tímto podrobnějším rozepsáním výše zmíněných tří premis bylo dostatečně dokázáno, že všechna tři tvrzení nelze dohromady skloubit. Valná většina filozofů, zabývajících se teodiceou, počínaje Augustinem, si byla tohoto problému vědoma. To však neznamena, že by se přestali kvůli tomuto zjevnému paradoxu o otázku teodiceje zajímat. Opak je pravdou. Paradox, který jsme výše detekovali, je podnítil k usilovnějšímu hledání

2.1. Problematika zla

Abychom získali komplexnější pohled na problém zla, musíme se blíže zastavit u způsobu, jakým je definován pojem zla, resp. u jeho klasifikace. Naší výchozí otázkou tedy je, co je vlastně zlo. Spolu s tím nás zajímá, jak se mohlo ve světě vyskytnout.

Pro bližší charakteristiku zla si bude dobré hned z počátku uvést jeho nejčastější rozdělení v křesťanské tradici. Zlo podle znalce Starého zákona Waltera Grosse můžeme rozdělit na dva základní druhy:

- *Malum naturale* – zlo, které si definujeme jako zlo přirozené. Sem patří fyzické utrpení, katastrofy, nemoci, smrt atd.
- *Malum morale* – zlo, kterým je hřích, a také následující trest za hřích. Jde o zlo působené záměrně člověkem a pouze člověkem.

Zlo, které znepokojuje teology a nutí je k zamyšlení, je především *Malum morale*, tedy morální zlo, které je působené cíleně člověkem. Pokud se budeme zabývat výše zmíněnou otázkou, odkud je zlo, pak je nám první zmínka o zlu ve spojitosti s člověkem prezentována v Bibli prostřednictvím prvního hříchu v ráji. Zlo již před vznikem lidí symbolizovala postava Satana a jeho pomocníků, a jejich vzpoura vůči Bohu. Pokud budeme hledat příčinu a vznik zla v Bibli, přisuzují určité pasáže jeho stvoření právě Bohu. To, že Bůh stvořil zlo společně s dobrem, bychom si mohli vysvětlovat z často citovaného výroku proroka Izaiáše.

„Jáť jsem Hospodin, a není žádného více. Kterýž formuji světlo, a tvořím tmu, působím pokoj a tvořím zlé. Já Hospodin činím to všechno.“⁴

Tak se nám nabízí myšlenka, že pokud existuje zlo, nemůže pocházet odjinud než od Boha. Přesvědčení o tomto tvrzení posiluje i závěr významného křesťanského koncilu z roku 1215, tzv. IV. Lateránského koncilu:

- (1) „Všechna skutečnost, která existuje mimo jednoho jediného Boha, existuje jen na základě jeho stvořitelského činu a ne z nějaké jiné příčiny.“
- (2) „Všechno zlo, zejména všechna hříšnost, jíž se vyznačuje stvoření, vychází z vlastního selhání tohoto stvoření.“⁵

⁴ Bible, Starý Zákon, Izaiáš 45, 6-7

⁵ GROSS, W.; KUSCHEL, K. J. *Bůh a zlo*. Str. 61

Výrok Lateránského koncilu lze vyložit následovně: Na jedné straně se přitakává tomu, že Bůh je původcem všeho, dobra i zla. Na druhé straně se říká, že objevení se zla je důsledkem selhání člověka. To, že člověk mohl selhat a že selhal, je přitom dáno jeho svobodnou vůlí, kterou obdržel od Boha.

Katolická aktivistka a studentka Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Františka Jirousová, ve své diplomové práci *Křesťanská teodicea jako filosofický paradox*, shrnula 4 základní argumenty křesťanské teodiceje týkající se existence zla těmito slovy:

- „Jestliže je 1) za existenci zla primárně odpovědná svobodná lidská vůle
2) Bůh dopouští vznik zla, protože z něj dokáže vytvořit větší dobro
3) za možnost zla vůbec je odpovědná nedokonalost stvoření pocházejícího z nicoty
4) zlo má ontologicky povahu privace dobra, nemá vlastní přirozenost“⁶

Tyto čtyři body Jirousová označuje jako fundament křesťanské teodiceje. Jejich přítomnost bychom spolehlivě dohledali v řadě děl křesťanských myslitelů, jež se zabývají touto problematikou. A to od svatého Augustina, Tomáše Akvinského až po moderní autory jako Clauda Tresmontanta či Emericha Coretha. Jak se pokusím ukázat na příkladu v navazující kapitole o teodiceji svatého Augustina, sledují tito autoři jeden záměr. Jejich snahou je sejmut z Boha tíhu viny za působení a vznik zla a přenést ji na člověka. Člověk se podle nich prostřednictvím své svobodné vůle může rozhodnout pro konání dobrého či zlého. Druhá věta ze čtyř argumentů staví Boha do pozice, kde zlo pouze dopouští, ale nevytváří. Poslední ze 4 argumentů, nám poukazuje na skutečnost, že zlo nemá vlastní existenci. S tímto názorem přišel právě sv. Augustin, který se inspiroval Plotínovou teorií emanace.

⁶ JIROUSOVÁ, F. *Křesťanská teodicea jako filosofický paradox*. Praha, 2009. Str. 31

2.2. Bůh zlo pouze dopouští

Tato teze se stala trvalou součástí církevní nauky o zlu. Obsáhleji se tímto tématem zabýval poprvé Tridentský koncil, kde se v *Dekretu o ospravedlnění* z roku 1557 uvádí:

„Kdo by říkal, že není v moci člověka učinit vlastní cestu špatnou, nýbrž že špatné skutky stejně jako dobré působí Bůh, nejen tím, že je dopouští, nýbrž i ve vlastním smyslu a skrze sebe, takže Jidášova zrada je jeho vlastním dílem neméně než povolání Pavlovo: ten budiž vyobcován.“⁷

K. J. Kuschel v kapitole „Zlo z pohledu dějin teologie“ ve své publikaci *Bůh a zlo* uvádí, že církev staví Boha do pozice, kdy ve své dobrotě a lásce nemůže zlo vytvářet, ale pouze zlu přihlížet a dopouštět ho. Takové zlo je jen prostředek k dosažení vyššího dobra. Klasická formulace tohoto výroku pochází od velkého teologa té doby, Tomáše Akvinského, který ji zmínil ve své *Teologické sumě*.

„A také v tom musí mít lidský zákon jako předobraz k napodobování Boha, který tím, že ponechává zlo ve světě, ani nechce, aby se zlo dalo, ani aby se nedalo, nýbrž chce dopouštět, aby se zlo dalo, a to je dobré.“⁸

Zjevné otázky, které již byly vzneseny na počátku této práce, a mohou nás opět napadnout, však tímto nebyly vysvětleny. Odpovědnost za existenci zla se církev pokusila tiše přesunout na bedra člověka, ale stopy jasně usvědčují Boha, jenž je stvořitelem všeho. Jedná se však o zajímavý přesun z rozměru kosmologického na rozměr antropologický. Ve své dobrotě a lásce Bůh stvořil člověka, bytost se svobodnou vůlí. Tvora tak nedokonalého, že díky své svobodné vůli se ke zlu často přiklání. Bůh chce podle křesťanské nauky ze své lásky spasit všechny, k tomu poskytuje svou milost. Všichni však spaseni nejsou, takže jeho milost je účelná jen pro někoho. Bůh stvořil stejně tak ty, kteří skrze jeho milost přilnou k němu a dosáhnou spásy, stejně jako ty, kteří milost nedostali a dojdou věčného zatracení. Proč si Bůh vyvolil jen některé? Je takový Bůh opravdu dobrý?

⁷ GROSS, W.; KUSCHEL, K. J. *Bůh a zlo*. Str. 64

⁸ GROSS, W.; KUSCHEL, K. J. *Bůh a zlo*. Str. 65

2.3. Typologie teodicejí

Ještě než se pustím k samotnému výkladu Augustina a Leibnize, stručně zde nastíním obecnou typologii řešení teodiceje, jež můžeme v historii existence této problematiky objevit. Konkrétně se jedná o tři argumentační typy.

1. Popření nebo odmítnutí teodiceje:

Jde o kontroverzní řešení, které důsledně zamítá jakoukoliv debatu týkající se tohoto problému, vzhledem k autoritě Boží. Jak se člověk může dožadovat vysvětlení od svého stvořitele? Otázky týkající se Boží odpovědnosti za zlo se zde nekladou. Jan Sokol ve své knize *Člověk a náboženství*, parafrázoval slavný biblický výrok sv. Pavla:

„Nýbrž, ó člověče, kdo jsi ty, že odmlouváš Bohu? Zdaž hrnec dí hrnčíři, proč si mě tak udělal?“⁹

Stejně tak často se zastánci tohoto směru uchylují k nepoctivé argumentaci, že otázka existence zla ve světě je zahalena tajemstvím Božího záměru. Tento záměr člověk není s to nikdy nahlédnout a pochopit.

2. Relativizace problému:

Do této charakteristiky se dá zařadit většina autorů. Ti teodiceu pojali jako obhajobu Boží existence nebo jako snahu za sejmutí odpovědnosti z Boha za vznik a působení zla ve světě. Jejich teorie minimalizují váhu zla. Snaží se zlo převést na jinou explanační kategorii, nebo zlo z jiné kategorie vyvodit – paradoxně z kategorie opačné, tedy z dobra. Jejich společným argumentem často bývá, že zlo nemá svoji vlastní existenci, je pouze odvozené a jde jen o ontologickou degradaci dobra. Relativizovat problém zla a jeho působení ve světě se pokusil jak Augustin, tak G. W. Leibniz, jejichž koncepcím se tato práce věnuje v dalších kapitolách přednostně.

⁹ Bible, Nový Zákon, Epištola svatého Pavla k Římanům 9, 20

3. Omezení Boží moci:

V této alternativě řešení teodiceje se diskutuje o Boží všemohoucnosti. Podle zastánců této verze, Bůh stvořil bytosti se svobodnou myslí, jež konají sami za sebe. On to respektuje a dál do vývoje nezasahuje. Boží všemohoucnost je tedy omezena z jeho vlastní vůle. Zlo je naším výtvořem, máme možnost se špatně rozhodnout a konat zlé skutky. Jako nejznámější zastánce této verze uvádím například Teilharda de Chardina nebo Clauda Tresmontanta, který na jednom místě své práce věnované problému zla uvádí:

„Není možné se na jedné straně hrdě dovolávat svobody člověka, lidské důstojnosti, autonomie a účinnosti lidského jednání, a na druhé straně Bohu vyčítat, že neustále nezasahuje a nebrání nám ve zločinech, které máme chuť uskutečnit. Jestliže Bůh nezasahuje, je tomu tak proto, že nechce působit bez aktivního souhlasu a spolupráce mužů a žen, kteří se chtějí podílet na uzdravení nemocného lidstva ze svobodného rozhodnutí“¹⁰

¹⁰ TRESMONTANT, C. *Teodicea neboli otázka zla*. Košice: Knižná dielna Timotej, 1997. Str. 26

3. Teodicea sv. Augustina

Otázky týkající se teodiceje u sv. Augustina se formují při jeho boji s manichejským učením a především při jeho vleklém sporu s britským mnichem Pelagiem a jeho stoupenci. Tato polemika propukla v 5. století a trvala téměř dvě desetiletí. Pro další vývoj teodiceje je nesmírně cennou z jednoho důvodu, dá se totiž považovat za první ukázkou systematizované křesťanské teodiceje. Pelagiovi a jeho učení se také dostává pomyslného prvenství, když se zapisuje jako první velká západní hereze. Jako jeho největší odpůrce se proslavil právě Aurelius Augustinus.

Fundamentem tohoto sporu byly rozdílné názory týkající se hodnoty a pojetí lidské přirozenosti, především poměr mezi Boží milostí a svobodnou vůlí člověka. I přesto, že nám k této diskuzi poskytli Augustin i Pelagius velmi originální řešení, zůstala tato problematika i po jejich smrti aktuální a nikdy nebyla zcela uzavřena. Otázka svobodné vůle u člověka je pro nás stěžejní, a to z důvodu, že Augustin označuje vůli jako místo, kde se vynořuje zlo. Takové tvrzení však vede k mnoha sporným závěrům. Pro Pelagia byla naopak svobodná vůle nástroj, který nám umožňoval mít absolutní odpovědnost za vlastní život před Bohem. Záměrem této kapitoly je nastínění Augustinova učení, jehož snahou je sejmout z Boha vinu za vznik zla a tuto vinu přisoudit člověku. Stejně tak v této kapitole detekuji zjevné paradoxy, které v Augustinově díle můžeme vystopovat.

3.1. Pelagius a jeho učení

Co bylo tak problematické na Pelagiovu učení, že vedl vyostřený spor s Augustinem, velkou částí církevních představitelů té doby a jeho učení bylo několikrát prohlášeno jako hereze?¹¹ Hlavní myšlenku jeho nauky si shrňme takto.

„V jeho pojetí je člověk schopen silou svobodné vůle dosáhnout asketickým životem ctnosti. Svobodná vůle (*liberum arbitrium*) je tedy pro Pelagia dostačující k řádnému křesťanskému životu.“¹²

¹¹ V roce 416 v Milevě, v roce 418 v Kartágu na provinčních sněmech bylo odsouzeno Pelagiovo učení jako hereze. K odsouzení se přiklonil i papež Zosimus. Pelagius zkoušel najít zastání i u východní církve, tam ale jeho učení čekalo stejný osud, roku 431 byl Efezským koncilem odsouzeno jako hereze.

¹² AUGUSTINUS, A. *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*. Praha: Krystal OP, 2000. Str. 6, 7

Pojmu svobodné vůle se proto u Pelagia dostává ohromného rozměru, především ve vztahu k Boží milosti. Člověk má podle Pelagia svobodnou vůli a možnost rozhodovat se pro Boha a dobro nebo opačně pro zlo. Je stvořen s neposkvrněnou přirozeností. Toto tvrzení o neporušené přirozenosti je dalším velkým rozdílem mezi učením Augustina a Pelagia. To, že se člověk dopustil hříchu v ráji, Pelagius nezpochybňuje. Pro člověka je to ukázka špatného příkladu od prvních lidí. Prvotní hřích ale není dědičný. Augustinovo pojetí lidské přirozenosti a prvotního hříchu se oproti tomu diametrálně lišilo. Církvi tehdejší doby bylo také hrubě proti vůli Pelagiovo pojetí vykupující oběti Ježíše Krista. V tomto pojetí je Kristus a jeho smrt na kříži příkladem dobrým, který vyvažuje špatný vliv prvotního hříchu. Člověk, který v Krista uvěřil a přijal jeho učení, je schopný odolat svodům zla a nehřeší. Kristova oběť, v níž i podle Pelagia Ježíš vykupuje lidstvo, je ale oproti církevnímu mínění podstatně zlehčena a tím znevážena.

Augustinovi bylo však hlavním trnem v oku naprosté znehodnocení Boží milosti, která je podle Pelagia člověku udělována jen kvůli odpuštění již spáchaných hříchů. Plnit Boží přikázání jsme schopni ze své svobodné vůle, ač obtížně. Augustin proto důsledně opakuje a podle častých citací pasáží z Bible ve svém díle *O milosti a svobodném rozhodování* dokazuje, že bez milosti od Boha není možné dosáhnout ani spasení a věčného života, ani bez této pomoci shora odolat zlu či vábení hříchu, nebo vykonat Boží vůli. S Augustinovými závěry se ztotožnila i církev, a k zapuzení Pelagiova učení na církevních zasedání nestálo nic v cestě.

„Kánon 5.: Dále se stanovuje, že kdyby kdokoli řekl, že milost ospravedlnění nám byla dána proto, abychom silou milosti mohli snadněji splnit to, co jsme povinni učinit silou svobodné vůle, jako bychom- byť ne snadno- i bez milosti mohli plnit božská přikázání: anathema sit. O plodech těchto přikázání totiž Pán neřekl: „Beze mě to můžete jen stěží učinit“, ale řekl „Beze mě nemůžete činit nic.“¹³

¹³ AUGUSTINUS, A. *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*. Str. 8

3.2. Je člověk opravdu svobodný?

Svobodná vůle člověka je bodem alfa Augustinovy teodiceje. Augustin se tomuto tématu věnoval v mnoha svých spisech, především ve spisu *O milosti a svobodném rozhodování*. Jeho koncepce se však v závěru jen těžko vyrovnávala s některými paradoxy, kterým se Augustin při svém výkladu svobodné vůle nedokázal vyhnout. Proto si otázku, obsaženou v nadpisu, znovu položíme na konci této kapitoly.

Jak vůbec existenci svobodné vůle Augustin dokazoval? Augustin se uchýlil k napsání výše zmíněného díla proto, že byl znepokojenými mnichy dotázán, zda ve svých dřívějších spisech nepopřel svobodu lidské vůle. Proto hbitě zareagoval a z rozboru Písma podává několik neochvějných důkazů svobodné vůle. Ale

„svědectví Písma o svobodě vůle, upozorňuje Augustin, však nesmí být vykládána tak, aby ji absolutizovala na úkor milosti. Vždyť samotné vítězství svobodné vůle nad hříchem je darem od Boha, který svobodnou vůli umožňuje a podporuje.“¹⁴

Augustin se tedy nepřiklání ani k jednomu z extrémů. Není zastáncem myšlenky, která hlásá svobodnou vůli člověka bez potřeby Boží milosti, jak to činí pelagianismus, a stejně tak Augustin svobodnou vůli nepopírá.

3.2.1. Důkazy svobodné vůle

Prvním Augustinovým důkazem svobodné vůle je existence Božích přikázání. Tento důkaz má následující podobu:

„Předně by samotná Boží přikázání nebyla k ničemu, kdyby člověk neměl svobodnou vůli, kterou se rozhoduje je plnit a dosáhnout tím slíbených odměn.“¹⁵

Nebo podobně „on stvořil (Bůh) člověka na počátku a dal mu možnost se rozhodovat. Chceš-li, můžeš plnit přikázání, věc tvého určení je být věrný. Položil před tebe oheň a vodu, po čem chceš, napřáhni si ruku. Před člověkem leží život a smrt, toho se mu dostane, co bude chtít.“¹⁶

Toto jsou jen zlomky důkazů vypovídajících ve prospěch existence svobodné vůle, jež nám interpretováním Bible Augustin podal.

¹⁴ AUGUSTINUS, A. *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*. Str. 11

¹⁵ AUGUSTINUS, A. *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*. Str. 24

¹⁶ AUGUSTINUS, A. *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*. Str. 25

3.3. Augustinova definice zla

Pro komplexnější pochopení teodiceje sv. Augustina si podrobněji uvedeme jeho definici zla. V dalších podkapitolách se budeme věnovat problematice vynořování zla ve světě a jeho zdůvodnění prvotním hříchem. Každý z těchto bodů tvoří část mozaiky, jež se prolíná celým Augustinovým dílem a v konečném výsledku tvoří konzistentní teorii o zlu. Jak tedy Augustin posuzuje samotné zlo?

Augustin ve svých mladších letech tíhnul k metafyzickému dualismu, který v té době reprezentovalo hlavně manichejské učení. Tato nauka rozděluje svět i člověka do dvou vše-prostupujících principů (Bůh – Dábel, dobro – zlo, duch - hmota). Zlo v této podobě disponuje vlastní existencí a jeho původ je tak spolehlivě vysvětlen.

Roku 387 Augustin přijímá křest a uvědomuje si, že manichejský dualismus zdaleka neodpovídá nauce o křesťanském Bohu. Hledá proto usilovně vysvětlení zla, jeho podstaty a původu. Oči mu otevírá filozofie Plotína, kterou Augustin aplikoval na definici zla. Gró Plotínova myšlení spočívá v tom, že

„vše co je, je součástí uspořádaného kosmu. To znamená: Všechno má své místo v rozčleněném, pokud jde o jednotlivosti různě dobrém a protiklady poznamenaném, vcelku však dokonalém řádu. Vládne tu harmonice kontrastů. Tímto způsobem spolu všechny věci souvisejí (...).“¹⁷

Augustin tuto myšlenku použil na křesťanství. Vyzdvihuje dvě hlavní tvrzení. Za prvé, Bůh je dobrý a za druhé, každá stvořená věc je od Boha. Z těchto dvou tvrzení nutně plyne závěr, že Bůh mohl stvořit pouze věci dobré. Zde Augustin přistupuje k jedné ze stěžejních definicí zla. Zlo nemá vlastní existenci, je to pouze nedostatek dobra - *privati boni*. Zlo má své místo a jasnou funkci v univerzu stvořeném Bohem. Ve svém spisu *Vyznání* Augustin poukazuje na to, že zlo, ač nám zdánlivě neprospívá, je v širším náhledu prospěšné pro vyšší dobro. Zlo také posiluje krásu kosmu a stvoření a svým působením vyzdvihuje dobro. Takové tvrzení generuje další argument pro definici zla, tím je tzv.

„estetický argument: Definicí zla jako prostředku, který zesiluje kontrast vůči dobru, dochází k zásadní estetizaci zla (...).“¹⁸

¹⁷ GROSS, W.; KUSCHEL, K. J. *Bůh a zlo*. Str. 66

¹⁸ GROSS, W.; KUSCHEL, K. J. *Bůh a zlo*. Str. 70

3.3.1. Svobodná vůle jako místo, kde se vynořuje zlo

Nyní se vrátíme k pojmu svobodné vůle, která je pro Augustina stěžejním prostředkem pro vysvětlení zla ve světě. Člověk má možnost zvolit „oheň“ či „vodu“, tedy život nebo smrt, dobro nebo zlo. Příčinu zla jasně definuje Augustin ve spisu *Enchiridion*, touto příčinou je

„od neměnného dobra (Boha) odpadnuvší vůle proměnlivého dobra (stvoření), nejprve andělů, poté lidí.“¹⁹

Augustin tak postuloval na první pohled těžko napadnutelnou teorii. Máme od Boha svobodnou vůli, ta se od něj může odklonit a tak vzniká zlo. Zlo je zde chápáno jako trest za zatvrzení srdce vůči Bohu. Z biblických listů Římanům Augustin dokládá, jak je lidská vůle od povahy slabá. Není s to uskutečnit, co si předsevzala, nebo se nechá strhnout tělesným či duševním pokušením.

„Chtít dobro, to dokážu, ale vykonat už ne. Vždyť nečiním dobro, které chci, nýbrž zlo, které nechci.“²⁰

Jak si ale vysvětlíme zlo, které je páchané na nevinných lidech? Uvedeme si jednoduchý příklad. Novorozeně, jež nestihlo vykonat žádný hřích, nebo se v tak brzkém věku zatvrdit vůči Bohu, zemře často na nemoc nebo dokonce přičiněním někoho jiného. U obou těchto případů by byl naplněn skutek jak *malum naturale*, tak *malum morale*. Augustin navrhl řešení, které tuto otázku spolehlivě vysvětlilo. Církev jeho tvrzení převzala a to záhy v jejích dějinách nabralo obrovského a mnohdy škodlivého významu. Je to nauka o tzv. *peccatum originale*, neboli prvotním hříchu.

¹⁹ GROSS, W.; KUSCHEL, K. J. *Bůh a zlo*. Str. 68

²⁰ Bible, Nový Zákon, Epištola svatého Pavla k Římanům 7, 18 - 19

3.3.2. Prvotní hřích jako odůvodnění všeho zla

Příběh prvotního hříchů v ráji a pád prvních lidí je nám všem znám. V čem však spočívá Augustinovo tvrzení, že původní hřích odůvodňuje všechno zlo i zlo páchané na nevinných? Augustin k prvotnímu hříchů zavedl pojem dědičnosti, který si vyložil z interpretace Písma. V dnešní době víme, že by se mohlo jednat o teologický omyl plynoucí z odlišného znění latinského překladu Písma oproti řeckému originálu.

V předchozích podkapitolách jsme si uvedli dvě Augustinovy teze. Za první, zlo se do světa dostává skrze svobodnou vůli, odjinud do světa vcházet nemůže. Za druhé, zlo ve všech formách je trestem za zneužití svobodné vůle pro její volbu vzdorování, či odklonění člověka Bohu. Zanesením prvku dědičnosti do nauky o prvotním hříchů se pak snadno vysvětlí jakékoliv utrpení, či zlo páchané i na zjevně nevinných lidech, a to jako spravedlivý trest za selhání prvních lidí přenášený z generace na generaci. Nutno podotknout, že tento odkaz Augustina je dosud nepostradatelným prvkem křesťanské nauky.

„Jistě je v naší moci ono samotné chtění; že v naší moci není dobro vykonat, to patří k důsledkům prvotního hříchů. Není to součást původní přirozenosti člověka, nýbrž trest za provinění (...).“²¹

Diskuze točící se kolem prvotního hříchů se tak stává velmi důležitou otázkou pro řešení křesťanské teodiceje. V tomto bodu je nám Augustinova nauka schopná spolehlivě odpovědět na jednu ze stěžejních otázek položených na počátku této práce. *Unde malum*, tedy odkud zlo.

„Tím (Adam) zapletl i své potomstvo, které ve své vlastní osobě svým hříchů stejně zkazil v samém kořeni, do trestu smrti a ztracení. Nyní totiž měly být dědičným hříchů zatíženy všechny děti, které od něho a od jeho ženy, jež jej svedla k hříchů a jež spolu s ním propadla ztracení, obdržely život tělesnou žádostivostí.“²²

Augustin byl v otázce přenášení prvotního hříchů velmi radikální. Jeho šíření přisoudil tělesné žádostivosti, tedy samotnému pohlavnímu styku. Jak uvádí Tomáš Machula ve své předmluvě k Augustinovým spisům, touto přehnanou demonizací pohlavního styku ovlivnil negativně na celá staletí vnímání sexuality. Církev tak radikální názor naštěstí nepřijala. Zůstala však u myšlenky, že se prvotní hřích přenáší početím.

²¹ AUGUSTINUS, A. *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*. Str. 77

²² GROSS, W.; KUSCHEL, K. J. *Bůh a zlo*. Str. 69

3.4. Boží milost

Poslední a neméně důležitý pojem teodiceie sv. Augustina je Boží milost a její význam pro lidstvo. Pokusme si shrnout v pár větách závěry předchozích kapitol. Člověk je tvor stvořený dobrým a všemohoucím Bohem. Od Boha je mu darována svobodná vůle, takže člověk má možnost volby. Lidská vůle je od podstaty velmi slabá, proto se často nechá zlákat špatnými svody a odkloní se od Boha. Trestem za takový odklon je vždy zlo. První stvoření lidé v ráji selhali. Zapletli tím celé své potomstvo, které vinou jejich selhání vůle nesou na bedrech tíhu prvního hříchu. Proto je k Augustinovi vznášena s naléhavostí otázka, jak se člověk může hříchu vyhnout. Jak se může pokušením zla vyvarovat? Na to Augustin odpovídá existencí Boží milosti jako jediné možné cesty k dobru. Úlohu milosti Augustin absolutizuje, a ač se na jedné straně snaží urputně hájit svobodu lidské vůle, milost staví nad ní. Bez milosti nejsme schopni konat dobro. Bez milosti nejsme schopni konat Boží vůli, ani dojít spasení a věčného života.

„Nepomáhá-li totiž duch milostivosti, žádostivost se na základě příkazů zákona jen vzmáhá a stává se silnější.“²³

„Nepodlehne pak pokušení, kdo svou dobrou vůlí přemůže špatnou žádostivost. K tomu však nestačí rozhodnutí lidské vůle, protože vítězství nad pokušením dává tomu, kdo se o ně modlí, Pán.“²⁴

O Boží milost je tedy nutné se modlit. Jestli nám však bude udělena, je tajemstvím. Nemůžeme si ji vysloužit na základě dobrých skutků, neboť tyto skutky jsme schopni konat jen s milostí. Jak dosáhneme cíle, jež si klade před sebe každý křesťan, a to věčného života? Věčný život je vlastně milost za milost. Je mzdou, odměnou za milost první, díky níž jsme dokázali konat dobré věci. Dostáváme se tak do cyklické smyčky, ze které je nemožné se dostat.

Augustin, který byl často titulován jako *doctor gratiae* - doktor milosti, se věnoval tomuto tématu téměř v každém spisu. Jak si však ukážeme, generuje jeho pojetí Boží milosti také největší paradox v jeho díle.

²³ AUGUSTINUS, A. *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*. Str. 30

²⁴ AUGUSTINUS, A. *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*. Str. 31

3.4.1. Vyvolení a spása člověka na základě Božího předzvědění

Augustinovo chápání predestinace závislé na milosti, je koncipované poněkud nešťastně. Vyvolený pro Boží království, tedy pro život věčný, může být člověk na základě svého dobrého života. Konat dobro jsme ale schopni jen díky milosti od Boha. Augustin tak paradoxně tvrdí, že spasení a vyvolení dosáhnou jen někteří lidé a ne všichni. Spasení mohou být jen ti, kterým Bůh dal milost – sílu dobře konat a vyhnout se zlu. Kdo však bude spasen a kdo ne? Koho si Bůh vyvolil? Proč se někomu podaří vyhnout věčné smrti a jinému ne? To jsou však tajemství pro nás nedostupná. Podle Augustina věděl vševědoucí Bůh už při stvoření světa, kdo bude spasen a kdo ne.

„A nesmilovává se nad těmi, o nichž velice skrytou a lidskému chápání vzdálenou spravedlností soudí, že jim milosrdenství nemá být poskytnuto. Vždyť jak neproniknutelné jsou jeho úsudky a neprobadatelné jeho cesty.“²⁵

Augustin ve svém spisu *Odpověď Simplicianovi* demonstruje ukázkou Božího předzvědění a vyvolení z biblických listů Římanům. Rebeka porodila autentická dvojčata. Bůh však vyřkl ortel, že starší bude sloužit mladšímu. Ezaua nenáviděl, Jakuba miloval. Jaké je vysvětlení Božího hněvu k Ezauovi, když ani jedno z dětí ještě nestihlo vykonat žádný skutek, ať dobrý, či zlý, a tím se Bohu zprotivit? Augustin k tomuto argumentuje následovně. Bůh už před stvořením věděl, kdo a jak bude konat.

„Není vyvolen nikdo, kdo už se neliší od toho, který je odmítán. Proto onen výrok: Bůh si nás vyvolil před stvořením světa, nemohu vykládat jinak, než že to bylo řečeno na základě předzvědění.“²⁶

Proč vlastně Bůh stvořil lidi, kteří před sebou mají vidinu věčného zániku a nemohou tomuto osudu utéct? Podle Augustina pro poučení těch co mají být spaseni, jde o zlo sloužící vyššímu dobru.

A tak si znovu položíme otázku o svobodě lidského rozhodování a vůle. Co je to za okleštěnou svobodu, když náš osud byl zpečetěn již při samém stvoření? Dá se to vůbec nazývat svobodou?

²⁵ AUGUSTINUS, A. *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*. Str. 98

²⁶ AUGUSTINUS, A. *O milosti a svobodném rozhodování, Odpověď Simplicianovi*. Str. 89

3.5. Přehodnocení Augustinova učení

Na konci třetí kapitoly nám zbývá přehodnotit Augustinovo učení o teodiceji. Ač se Augustin snažil dokazovat a hájit svobodu lidské vůle, v závěru ji svou snahou téměř dokonale popřel, což je první velký paradox jeho teodiceji. Je to výsledkem Augustinova pokusu racionalizovat zlo a odpovědnost za jeho vznik převést na člověka. Jen stěží po seznámení s Augustinovou naukou bychom mohli Boha označovat jako absolutně dobrého. Bůh, který skrze jeden hřích trestá celé lidstvo. Bůh, i když všemocný, stvořil lidi tak nedokonalé, že páchají zlo a on je za něj trestá. Vybral si určitý počet vyvolených lidí, které spasí. Ostatní zahynou. Svou náboženskou horlivostí Augustin křesťanství přinesl nauku o dědičnosti prvotního hříchu. To se také negativně podepsalo na představě dobrého Boha. Oslabení, či popření atributu absolutně dobrého Boha, i když ho Augustin neochvějně hájil, se dá označit jako druhý velký paradox. Augustin interpretoval Písmo, ale převážně části korespondující s jeho teorií. Zapomněl tak na novozákonního Boha, který chtěl spasit každého člověka.

„Neboť to jest dobré a vzácné, před spasitelem naším Bohem. Kterýž chce, aby všichni lidé spaseni byli, a k známosti pravdy přišli.“²⁷

Nutno podotknout, že k mnoha vyhrčeným závěrům byl Augustin donucen i svým sporem s Pelagiem, kde oba dva vymýšleli své argumenty tak, aby byly co nejméně napadnutelné. I přes zjevné paradoxy ve své koncepci teodiceje se Augustin velkou měrou zasloužil o formování důležitých myšlenek církevní nauky, a jeho odkaz si rozhodně zaslouží obdiv.

²⁷ Bible, Nový Zákon, První epištola sv. Pavla k Timoteovi 2, 4

4. Teodicea Gottfrieda Wilhelma Leibnize

V 17. století se křesťanství střetává s rychle přibývajícími výpady vůči samotné existenci Boha. Evropský duch a společnost zažívají hlubokou krizi. V druhé polovině 17. století nad Evropou stále visí stíny z nedávno skončené Třicetileté války. Nové válečné konflikty na sebe nenechají dlouho čekat a pomalu se rýsují na obzoru. Lidé té doby, vzdělaní i nevzdělaní, se cítí frustrováni zlem, které je všude kolem. Takové vnímání světa jen málo odpovídá představě o nanejvýš dobrém Bohu, který nad ním panuje. V této zoufalé době proto přibývá lidí s radikálními názory v otázce víry. Přiklánějí se k teoriím, kterým je biblický Bůh hodně vzdálený (znovu se vynořila myšlenka manicheismu a podobných herezí) nebo popírají Boží existenci vůbec. Nemalou hrozbou pro křesťanství jsou také ohromné skoky ve vědě díky probíhající vědecké revoluci, a nespočet nových objevů. Obyčejný člověk stojí najednou tváří v tvář odhalení nezměrného kosmického prostoru díky objevům Koperníka nebo Galilea Galileje. V 17. a 18. dochází ke genezi nového myšlenkového východiska, které je pojmenováno osvícenstvím. Na prvním místě v osvícenství jsou pojmy jako rozum, člověk a vzdělanost. Racionální posuzování a náhled na věc měl často za důsledek odklon od zbožnosti a důvěry v Boha.

Tato krize víry však burcuje mnoho teologů a filosofů k novému promýšlení otázky teodiceje. Znameníť se k této problematice postavil německý filosof G. W. Leibniz. Ve svém spisu *Theodicea – Pojednání o dobrotě Boha, svobodě člověka a původu zla* vytvořil rozsáhlý myšlenkový konstrukt, pod který shrnul většinu kontroverzních otázek týkající se víry. Leibniz pojal teodiceu v duchu osvícenství, proto se neodrží striktně pouze víry a Písma svatého, jak to před ním činila naprostá většina autorů, ale používá jako hlavního prostředku pro osvětlení problémů rozum.

Podle bezprostředních reakcí čtenářů po vydání svého díla, podal k řešení problematice velmi uspokojivé vysvětlení. Tato kapitola se nyní bude věnovat nastínění Leibnizova systému teodiceje. Pokusím se zde vytyčit jeho hlavní myšlenky a teze. Závěr kapitoly bude věnován jednak srovnání teodicejí Leibnize a Augustina, tak také vysvětlení proč ani Leibnizova teorie neuspěla a poměrně brzo došlo k jejímu selhání.

4.1. Leibnizova definice Boha

Jako úvod do Leibnizovi teodiceje zde budu definovat pojem Boha. Oproti Augustinovi lze u Leibnize vyzorovat jisté odlišnosti v náhledu na Boha. Podle něj se žádný proces ve vesmíru neděje nahodile, vše má svoji příčinu a důvod. Prvním důvodem všech věcí je Bůh.

„Je tedy třeba hledat důvod existence světa, který je úplným souhrnem nahodilých věcí, a je třeba hledat ho v substanti, která má důvod své existence sama v sobě a je v důsledku toho nutná a věčná.“²⁸

V Leibnizově dalším významném díle *Monadologie a jiné práce* najdeme v paragrafu 45 také důkaz Boha doložený jak a priori, tak a posteriori. Apriorním důkazem Boží existence je podle Leibnize už to, že možnost existence Boha neobsahuje žádné meze nebo zápor, a neodporuje tedy jednomu z hlavních principů logiky – principu sporu. Důkazem a posteriori je poté podle Leibnize to, že existující nahodilá jsoucna mohou mít svou prvotní příčinu pouze v jsoucnu, které má důvod své existence v sobě samém, tedy v Bohu. To odpovídá dalšímu z principů logiky a to principu dostatečného důvodu.

Bůh jako takový musí být nadaný nejdokonalejším rozumem. To odůvodňuje Leibniz tak, že Bůh musí mít vztah ke všem koexistujícím možným světům, jejichž ideje jsou v mysli Boha obsaženy. Bůh vybral právě ten svět, kde je vše nejlépe uspořádáno a udělit mu existenci. To vyžadovalo úkon rozumu, vůle a také moci, kterými Bůh disponuje.

„Moc se vztahuje k bytí, moudrost či rozum k pravdě a vůle k dobru. A tato inteligentní příčina musí být po všech stránkách nekonečná a co do moci, moudrosti a dobroty absolutně dokonalá, protože se vztahuje ke všemu co je možné. A protože vše je navzájem spojeno, není důvod uznávat více než jednu takovou příčinu. Její rozum je zdrojem esencí a její vůle je původem existencí.“²⁹

²⁸ LEIBNIZ, G. W. *Theodicea*. Praha: Oikúmené, 2004. Str. 83

²⁹ LEIBNIZ, G. W. *Theodicea*. Praha: Oikúmené, 2004. Str. 87

Bůh tedy jako nekonečně moudrý a dobrý udělil existenci světu a přidělil mu určité zákony. Dá se říci, že se stvořením světa s jeho zákony (které platí podle Leibnize i pro Boha samotného) však omezil svoji všemohoucnost.

„Zde je však třeba říci, pokud jde o morální stránku, že Bůh je svrchovaně moudrý, a proto se musí řídit určitými zákony a jednat podle pravidel – jak fyzických tak morálních, která si ve své moudrosti zvolil. (...) neboť pro Boží vědění je budoucnost jako přítomnost, a Bůh svá rozhodnutí nemůže odvolávat.”³⁰

Hned na počátku nám tedy vyvstává zjevný paradox. Je jím omezení jednoho z Božských atributů, podobně jak tomu bylo u Augustina. Tento problém se pokusím blíže analyzovat v podkapitole Zhroucení osvícenské teodiceje.

³⁰ LEIBNIZ, G. W. *Theodicea*. Praha: Oikúmené, 2004. Str. 96

4.2. Nejlepší z možných světů

Dostali jsme se k ústřednímu pojmu teodiceje G. W. Leibnize. Stvoření nejlepšího z možných světů, jak Leibniz nazývá náš svět je novinka, kterou do teodiceje zavedl. Klasičtí teologové, kteří se do této doby teodicejí zabývali, by tento názor nejspíš nezastávali, Leibniz však pro své tvrzení dokládá důkazy.

Jak jsem již ukázal v definici Leibnizova pojetí Boha výše, Bůh je podle něj dokonalá bytost. Jeho dokonalost plyne především z jeho nekonečnosti. Je nekonečně moudrý, a nekonečně dobrý. Rozum Boha obsahuje ideje všech možných světů a Bůh mohl z těchto idejí vybrat pouze ten nejlépe uspořádaný

„Tato nejvyšší moudrost spojená s neméně nekonečnou dobrotou nemohla nezvolit to co je nejlepší. Neboť tak jako menší zlo je určité dobro, je právě tak menší dobro určité zlo, představuje li překážku pro větší dobro. (...) Kdyby mezi všemi možnými světy nebyl žádný nejlepší (optimus), Bůh by žádný svět nevytvořil. ”³¹

To je podle Leibnize důkaz, že žijeme v nejlépe uspořádaném světě jak jen je to možné. Zaručuje nám to dokonalá Boží moudrost, která se nemůže zmýlit. První reakcí na takovýto názor byla otázka, jak tedy vysvětlíme zlo ve světě? Nebo jeho existenci ve světě náš autor snad popírá? Nikoliv, existenci zla ve světě Leibniz uznává. Ano ve světě je přítomno zlo, trpení a hříchy. Bůh by jistě mohl stvořit svět bez hříchu, ale podle Leibnize už by to nebyl nejlepší z možných světů.

„Mohl by říci, že svět by býval mohl být bez hříchu a utrpení. Já však popírám, že by pak byl lepší. Neboť je třeba uvědomit si, že v každém z možných světů je všechno navzájem spojeno: kterýkoli vesmír je z jednoho kusu jako oceán. (...) A každá věc před svou existencí přispěla ideálně k rozhodnutí přijatému ohledně existence všech věcí. (...) Kdyby tedy ve světě chybělo sebemenší zlo, které zde nastává, nebyl by to již tento svět, který jeho tvůrce po zvážení všech okolností zvolil jako nejlepší. ”³²

³¹ LEIBNIZ, G. W. *Theodicea*. Praha: Oikúmené, 2004. Str. 83

³² LEIBNIZ, G. W. *Theodicea*. Praha: Oikúmené, 2004. Str. 83

4.3. Odkud pochází zlo

Rozborem Leibnizova díla z předchozí kapitoly víme, že existence zla byla v nejlepším z možných světů pokládána za nezbytnou. Nyní je na čase přiblížit si, jak Leibniz zlo chápal. Ve dvacátém paragrafu své *Theodicee* formuluje pro nás již klasickou otázku *Si deus est, unde malum? Si non est, unde bonum?*³³

Leibniz k tradičnímu dělení zla na zlo fyzické a zlo morální přidává další kategorii a to zlo metafyzické.

„Metafyzické zlo záleží v pouhé nedokonalosti, fyzické zlo v utrpení, a morální zlo v hříchu. Fyzické ani morální zlo sice není nutné, stačí však, že je na základě věčných pravd možné.“³⁴

Jako původce zla označuje Leibniz jednoznačně omezenou přirozenost Bohem stvořeného tvora.

„Je totiž třeba uvážit, že už před hříchem existuje v tvoru původní nedokonalost, protože tvor je esenciálně omezen. Z toho plyne, že tvor nemůže všechno vědět, že se může mýlit a dělat jiné chyby.“³⁵

„A původní omezenost neboli nedokonalost tvorů působí, že ani nejlepší plán vesmíru nemůže pojmout více dober a být prost jistých zel, která však mají být obrácena k většímu dobru.“³⁶

Zlo tedy pochází z nedokonalosti – omezenosti stvořených tvorů. Bůh může vytvořit různě rozsáhlá jsoucna, ne však jsoucno nekonečné. Rozsáhlost pak označuje stupeň jejich dokonalosti. Absolutní dokonalosti, však tyto jsoucna nemohou nikdy dosáhnout. Absolutně dokonalý je jen Bůh, protože jeho jsoucno je neomezené. Pokud by byl Bůh stvořil neomezené jsoucno, stvořil by nového Boha, což je podle Leibnize nemožné. To je další ukázka tvrzení, jež nám poukazuje na jisté omezení Božské všemohoucnosti.

³³ Existuje-li Bůh, odkud je zlo? Neexistuje-li, odkud je dobro?

³⁴ LEIBNIZ, G. W. *Theodicea*. Praha: Oikúmené, 2004. Str. 92

³⁵ LEIBNIZ, G. W. *Theodicea*. Praha: Oikúmené, 2004. Str. 92

³⁶ LEIBNIZ, G. W. *Theodicea*. Praha: Oikúmené, 2004. Str. 337

Citací, které v *Theodiceí* zlo odhalují jako důsledek plynoucí z nedokonalosti je mnoho. Tuto tezi o nedokonalosti můžeme tedy považovat za základní definici zla v Leibnizově systému teodiceje. Leibniz zlem metafyzickým odůvodňuje v podstatě všechny druhy zla. Metafyzické zlo plyne z nedokonalosti, fyzické zlo (utrpení, bolest) plyne ze zla metafyzického (lidé jsou nedokonalí, jejich pocity jsou tedy taky nedokonalé), stejně tak morální zlo plyne z nedokonalosti tvora, jenž chybí a hřeší.

Pokud Leibnizovu teorii o zlu dostatečně reflektujeme, dostáváme se opět k Augustinově teorii o privaci dobra. Leibnizův systém je téměř autentický s Augustinovým, jen pro názornou ukázkou privace používá matematické pojmy – omezenost, konečno a neomezenost, nekonečno. Zlo tedy není nic jiného než nedostatek nekonečna (dobra). V širším hledisku zlo náleží k celkovému řádu a harmonii univerza. Bůh zde má opět jako u Augustina pasivní funkci, zlo jím není aktivně působeno ale pro zachování harmonie a řádu nejlepšího z možných světů je Bohem zlo dopouštěno. V *Theodiceí* můžeme také najít Leibnizovy pokusy o pedagogizaci zla, kdy mu připisuje výchovný charakter, či pokusy o estetizaci zla.

„To jsou některé nedostatky v částech, které obdivuhodně zvýrazňují krásu celku, tak jako jisté náležitě umístěné disonance zvyšují krásu harmonie.“³⁷

Poněkud zajímavým argumentem proti odpůrcům, kteří poukazovali na velkou převahu zla nad dobrem všude ve světě, byl Leibnizův pokus o devalvací hodnoty a množství zla vůči nezměrnému vesmíru.

„Dnes musíme uznat, ať už je tomu s hranicemi vesmíru jakkoliv, že existuje bezpočtu nebeských koulí, stejně velkých i větších než naše Země, jež mají stejné právo jako Země mít rozumové obyvatele, jakkoli z toho neplyne, že to musí být lidé. (...) Je možné, že všechna slunce jsou obývána pouze šťastnými tvory, a nic nás nenutí si myslet, že je mezi nimi mnoho zavržených. (...) Vždyť srovnáme-li naši Zemi se vzdáleností některých stálic, jeví se opravdu jako bod. Tedy velikost nám známé části vesmíru se ve srovnání s tím co neznáme, co však můžeme důvodně uznávat, ztrácí téměř v nicotě. A všechna zla, jež nám namítající mohou předhazovat, se nacházejí pouze v této téměř nicotě. Je tedy možné, že ve srovnání s dobry, které se nacházejí ve vesmíru, jsou veškerá zla téměř ničím.“³⁸

³⁷ LEIBNIZ, G. W. *Theodicea*. Praha: Oikúmené, 2004. Str. 337

³⁸ LEIBNIZ, G. W. *Theodicea*. Praha: Oikúmené, 2004. Str. 91

4.4. Monády a princip předzjednané harmonie

Poslední z řady pojmů Leibnizovy filozofie, které zde budu stručně definovat, jsou monády a princip předzjednané harmonie. Tyto pojmy jsou důležité k dotvoření celkového dojmu o teodiceji G. W. Leibnize a pochopení jeho náhledu na fungování světa.

Svět je podle Leibnize složený z dvou substancí – materiální a duchovní. Materiální základ světa je složený z částic, které jsou do nekonečna dělitelné. Jde tedy o jakési materiální kontinuum. Monády jsou povahy duchovní, Leibniz je definuje takto

„Monáda, o níž zde bude řeč, není nic jiného než jednoduchá substance, která vstupuje jako prvek do složených věcí. Je jednoduchá, tj. nemá části. ”³⁹

Monády označuje Leibniz jako opravdové počátky věcí nebo „opravdové atomy přírody”. Monády jako takové nemohou samy o sobě vznikat a také se nemohou rozpadnout, stvořil je Bůh při zrození světa a zaniknou při zničení světa. Monády mají určité vlastnosti, dokonce nenajdeme v celém vesmíru dvě stejné. Každá z monád má v řádu vesmíru své nezaměnitelné místo, a také v sobě celý vesmír odráží jako zrcadlo. Monády podle Leibnize můžeme nazývat i dušemi, tyto duše jsou schopné percepce nebo-li vnímání. Jejich schopnost percipovat je různá, ty nejnižší monády mají jen temné a nevědomé představy. Prostřední stupeň monád má také jakési mlhavé představy, ale už dokáže odlišit své vjemy od představ ostatních. Třetí stupeň monád, jakou je podle Leibnize například lidská duše, má schopnost percepce i apercepce nebo-li sebeuvědomění. Poslední druh monády je Bůh, který je vševědoucí a má nekonečné vědění.

³⁹ LEIBNIZ, G. W. *Monadologie a jiné práce*. Praha: Svoboda, 1982. Str. 156

Monády jako ontologické jednotky tvoří duchovní podstatu světa. Jelikož jsou monády jako takové nezničitelné, pouze vstupují a vystupují z materiálních objektů, těl živočichů chceme-li, neexistuje podle Leibnize v podstatě ani smrt jako absolutní zánik.

„Dospěl jsem tedy k závěru, že když živočich nevzniká nikdy přirozenou cestou, právě tak přirozenou cestou nezaniká, že proto nejen neexistuje žádné plození, ale ani žádné úplné zničení a přesně vzato žádná smrt. (...) Podle toho lze říci, že nejen duše je – jako zrcadlo nezničitelného vesmíru – nezničitelná, ale i živočich, i když se jeho stroj nezřídka částečně rozpadá a odhazuje či přijímá organické obaly.”⁴⁰

Jak je tedy možné, že člověk funguje? Když je složen z materiálního těla a z duše, které je monádou a má tedy duchovní status. Podle Leibnize monády nemají žádná „okna”, nic na ně zvenčí nemůže aktivně působit. Tělo i duše se řídí vlastními zákony, panuje mezi nimi ovšem shoda a spolupráce a to díky principu předzjednané harmonie.

Principem předzjednané harmonie vysvětluje Leibniz fungování celého světa. Monády, jak jsme si již řekli, percipují a percipují i na sobě navzájem. Přesto, že mezi sebou nemohou vzájemně komunikovat, panuje ve světě určitá harmonie a zákonitost. Bůh při tvoření světa viděl vše a to vzal v potaz při jeho uspořádání. Proto nic ve světě není nahodilé a všechno je uspořádáno účelně Bohem. Dokonce i percepce monád jsou uspořádané tak, aby vzájemně souhlasili. Každá monáda dokonce obsahuje to, co se bude dít v budoucnu.

„Protože je každý přítomný stav jednoduché substance přirozeným pokračováním jejího předchozího stavu, pak jeho přítomnost obsahuje i budoucnost.”⁴¹

Takové tvrzení ale opět implikuje otázku vztahující se k lidské svobodě. Pokud monády obsahují program, jak se budou chovat v budoucnu, pojem lidské svobody se tu vytrácí.

⁴⁰ LEIBNIZ, G. W. *Monadologie a jiné práce*. Praha: Svoboda, 1982. Str. 170

⁴¹ LEIBNIZ, G. W. *Monadologie a jiné práce*. Praha: Svoboda, 1982. Str. 160

4.5. Zhroucení osvícenské teodiceje

V předešlých kapitolách jsme analyzovali vysoce racionalizovaný systém teodiceje G. W. Leibnize. Co však vedlo, dá se tvrdit už několik desítek let, po vydání Leibnizova díla k postupnému zhroucení osvícenské teodiceje?

Jak jsem již na začátku kapitoly ukázal, jako hlavní prostředek pro obhájení pojmů používal Leibniz rozum (oproti starším autorům, kteří svoje tvrzení dokládali spíše vírou a autoritou, kterou jim byla Bible). I když rozum označoval jako služku víry.

„Ale protože rozum je dar Boží právě tak jako víra, jejich boj by znamenal, že Bůh bojuje s Bohem”⁴²

To byl v duchu osvícenství pro mnoho lidí nový způsob pro obhajobu víry. Leibniz se ale svou přílišnou racionalizací problému dopustil několika chyb.

Velký paradox jeho výkladu můžeme spatřit v jeho obhajobě Boží všemohoucnosti, té však v důsledku udělil zákonem rozumu (který ani Bůh neporuší, i když si je sám stanovil, protože by to nebylo moudré) jasné meze.

V konečné fázi jsme došli stejně jako u Augustina k závěru, že v rámci bezrozporné teodiceje byl nějakým způsobem snížen nebo popřen jeden z Božských atributů. V Leibnizově případě jde o Boží všemohoucnost, kterou Leibniz nepopírá, naopak její existenci v mnoha částech své *Theodicea* Bohu přisuzuje. Bůh se jí však straní používat, protože by to podle jeho soudu nebylo moudré, pokud si stanovil určité zákony a hranice.

⁴² LEIBNIZ, G. W. *Theodicea*. Praha: Oikúmené, 2004. Str. 51

Víra v Leibnizův „metafyzický optimismus“ postupně klesala a jednou z velkých ran mu bylo i velké zemětřesení v Lisabonu, které se událo necelých 50 let po vydání jeho *Theodicee*. Velké ztráty na životech (kolem 30 000 obětí) většina lidí nedokázala chápat jako prostředek pro vyšší dobro, či nedostatek dobra. Jen málo lidí si v takové situaci připadalo jako součást nejlepšího z možných světů, kde je vše uspořádáno tak, jak to nejlépe šlo. Leibniz se proto často stával středem kritiky. Neunikl ani slavnému Voltaireovi, který ve své filosoficky laděné satíře *Candide neboli optimismus* Leibnizův metafyzický optimismus do základu zpochybňoval.

„Neboť tohle všechno, vykládal jim, je ten nejlepší stav. Když už je tato sopka v Lisabonu, nemůže být jinde, jelikož není možné, aby věci byly jinde, než jsou. Je tedy všechno v pořádku.“⁴³

Podobně se k Leibnizovu snažení vyjádřil o století později žijící německý autor Georg Büchner ve své povídce *Lenz*:

„Já ale, kdybych byl všemohoucím, nesnesl bych utrpení, zachraňoval bych, zachraňoval; vždyť nechci nic než pokoj, pokoj, jen trochu pokoje, abych mohl spát.“⁴⁴

Tím Büchner připomenul klasické tázání vůči Bohu a jeho atributům, které ani po krachu Leibnizova snažení nebylo spolehlivě zodpovězeno. Je Bůh opravdu všemohoucí? Nebo je všemohoucí, ale není dobrý?

Leibnizova racionální teodicea byla tedy odsouzena k nezdaru. Dá se označovat za poslední velký pokus o ospravedlnění Boha a záchranu víry. Ještě mnoho autorů po G. W. Leibnizovi se k teodiceji vyjadřovalo, žádný však nedosáhl takového ohlasu jako Leibniz bezprostředně po vydání svého díla.

⁴³ VOLTAIRE. *Candide*. Praha: XYZ, 2009. Str. 27

⁴⁴ BÜCHNER, G. *Dílo: Dantonova smrt, Lenz, Leonce a Lena, Vojcek, Posel hesenského venkova*. Praha: Odeon, 1987. Str. 133

5. Srovnání teodicejí sv. Augustina a G. W. Leibnize

Po představení obou koncepcí v předchozích kapitolách se nyní pokusím označit jejich společné znaky. Stejně tak nastíním i některé odlišnosti v těchto teodicejích.

Prvním společným znakem a snahou obou autorů je, že teodicea pro ně představuje nástroj pro ubránění víry. Jak u Augustina, kdy bylo křesťanství ve svém mladém věku konfrontováno častými herezemi, tak i u Leibnize jde o vyvrácení dualistické podstaty dobra a zla. Toto učení o dvou principech reprezentovalo předně manichejské učení. Majoritní úspěch zde můžeme přisoudit Augustinovi, který se inspiroval v Plotínově filozofii a úspěšně ji aplikoval na otázku zla. Tento požadavek ubránění víry teodicea spolehlivě splnila. Prosadily se myšlenky, že zlo nemá stejnou ontologickou náležitost jako dobro, nebo že zlo je jen prostředek pro vyšší dobro. Manichejská představa o zlém Bohu, který je původcem zla tak byla spolehlivě zažehnána.

Dalším společným znakem obou autorů byla snaha sejmout odpovědnost z Boha za vznik a působení zla. Bůh člověka obdaroval svobodnou vůlí, takže člověk jako takový musí nést spoluodpovědnost, ne-li všechnu vinu za zlo ve světě. Svobodnou vůlí tedy obhajují také oba z autorů. Augustin označuje jako původce zla právě slabou vůli člověka, kde se zlo dostává na povrch. Leibniz podobně zastává tezi, že zlo se rodí v člověku, který je konečným stvořením. Právě z jeho konečnosti a nedokonalosti vzniká zlo (oproti Bohu, který je dobrý a nekonečný). Jedinou spoluvinou Boha je podle Augustina i Leibnize „pouze“ Boží dopouštění zla. Bůh aktivně zlo nepůsobí, jen ho toleruje. Zlo, jak však oba autoři urychleně dodávají je ve světě nutné. V této zásadní myšlence se Leibniz i Augustin rovněž shodují a každý předkládá vlastní zdůvodnění. Zajímavá je Leibnizova myšlenka, že Bůh mohl stvořit svět bez zla a hříchu, ale potom by to nebyl svět nejlepší. Bůh vzal v potaz všechny možné podoby světa, a usoudil, že právě tento, ve kterém žijeme se vším jeho zlem a katastrofami je nejlepší z možných. Člověk se svými omezenými možnostmi toto rozhodnutí nemusí pochopit. Bůh, jenž má však absolutní náhled, daroval právě tomuto světu existenci, proto je podle Leibnize nejlepší.

Velmi podobné jsou i jejich definice zla, kdy se Leibniz, jako i mnoho autorů před ním opět inspiroval Augustinem. Oba zastávají názor privace dobra. Zlo je jen transformované dobro, jak se dá v uvozovkách tvrdit. Snaží se zlo estetizovat, kdy zlo v konečném důsledku vyzdvihuje krásu dobra, nebo také pedagogizovat, kdy zlo slouží k potrestání a výchově.

Leibnizova i Augustinova teodicea obsahuje velmi podobný paradox. Ve své snaze o bezrozpornou teorii byli oba myslitelé v důsledku nucení degradovat jeden z Božských atributů. U Augustina je ohrožen pojem nanejvýš dobrého Boha, kvůli jeho výkladu predestinace, kde si Bůh vybírá jen některé z lidí pro spásu a ostatní zavrhne. U Leibnize vchází naopak v pochybnost Boží všemohoucnost, kterou si Bůh sám ohraničil zákony, jež si stanovil. A jak říká ve své *Theodicei* sám autor - ani Bůh svá rozhodnutí nemůže odvolávat.

Leibnizův náhled na Augustinovo dílo však nebyl bez výhrad. Neuznává například zavržení novorozeňat, která zemřela před křtem, a měla by být odsouzena k věčné smrti, přestože nespáchala žádný hřích. Stejně tak nesouhlasí s Augustinovou přehnanou demonizací sexuality.

V závěru si dovolím tvrdit, že Leibnizova teodicea je z velké části inspirována učením sv. Augustina. Leibniz samozřejmě mnohá tvrzení doladuje a přidává přísný důraz na jejich logičnost, který u Augustina často chybí. Inovací oproti Augustinovu výkladu je pojem nejlepšího z možných světů, který do své práce zanáší a je podle Leibnize klíčem k vysvětlení věcí, na co už Augustinova teodicea nestačila.

6. Závěr

Závěr práce je věnovaný otázce: do jaké míry byla teodicea úspěšná? Můj názor je, že všechny tyto pokusy o teodiceu musejí v konečném důsledku ztroskotat. Častým problémem, především ve dvou zde ukázaných koncepcích sv. Augustina a G. W. Leibnize bylo, že ve snaze o konzistentní teorii byl úměrně snížen nějaký z Božských atributů. U Augustina se jednalo o pojem dobrého Boha, u Leibnize jsme vypožadovali spor v pojmu všemohoucnosti Boha. V tom však podle mě ještě nespočívá hlavní důvod selhání teodiceji. Tímto propastným problémem je otázka zla a utrpení. I když se oba autoři snažili zlo vysvětlit jako prostředek k vyššímu dobru a najdeme u nich často společné znaky ve snaze o definici zla: estetizace zla- zlo vyvyšuje krásu dobra, depotencování zla – zlo nemá vlastní existenci, je jen privací dobra atd. Tyto vysvětlení nejsou dostatečná pro obhájení zla a utrpení ve světě. V dobách Augustinových, kdy bylo křesťanství poměrně mladým náboženstvím, možná nebyly tyto otázky vznášeny s takovou důležitostí. Avšak v dobách osvícenství, kdy svoji *Theodiceu* publikoval G. W. Leibniz, a mnoho vzdělaných lidí se přiklápělo k racionálnímu přemýšlení a nespolehalo pouze na víru, tyto otázky směřující ke zlu a utrpení v důsledku ukázaly, že žádná teodicea není s to na ně uspokojivě odpovědět, a je tedy předem odsouzena k neúspěchu. Vracím se znovu k citaci z knihy Waltera Grosse a K. J. Kuschela *Bůh a zlo*, která mi byla k této práci cenným průvodcem - „utrpení se stalo skálou ateismu.“

Po zamyšlení nemohu odolat tendenci plně se neztotožnit s tímto výrokem, jen těžko bych si dokázal vysvětlovat světové války, problematiku holocaustu a ohromné ničivé katastrofy po celém světě jako prostředek k vyššímu dobru. Proto jsou základní otázky pokládáné postupně v této práci, jež formulují výzvy vůči Bohu na svém místě. I se vší spoluvinou, která náleží člověku, za morální zlo, za katastrofy ke kterým člověk nemálo přispívá, na tyto otázky stále nenalézáme odpovědi. Jestliže existuje Bůh, takový jak ho křesťané popisují, proč stvořil lidi zrovna takto se sklonem ke zlu a všem špatnostem a ne jinak?

Na samotný konec mé práce příkládám báseň slavného německého básníka Heinricha Heineho, kde především třetí verš případně reflektuje celou teodiceu.

„Nech si důminky

Nech si důminky všech svatých,
nech si zbožnou parabolku -
otázky nám zatracené
nahé řeš - a bez okolků.

Proč muž práva v krvi, v mukách
pod břevnem se kříže moří,
kdežto mizera co vítěz
na pyšném si cválá oři?

Snad že přec tak všemohoucí
pámbu není, spíš jen žáček?
Či je sám tou slotou vinen?
To by mně byl pěkný ptáček!

Ptej se, ptej, a na konec ti
do chřtánu hrst hlíny nacpou
Ale copak je to způsob,
takhle odpovídat: fackou? “⁴⁵

⁴⁵ HEINE, H. *Passionál*. Praha: Československý spisovatel, 1975. Str. 85

Literatura:

AUGUSTIN, A. *O milosti a svobodném rozhodování. Odpověď Simplicianovi*. Praha: Krystal OP, 2000. ISBN 80-85929-41-4

GROSS, W., KUSCHEL, K., J. *Bůh a zlo*. Praha: Vyšehrad, 2005.
ISBN 80-7021-710-3

JIROUSOVÁ, F. *Křesťanská teodicea jako filosofický paradox*. Praha, 2009.
Diplomová práce

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. 3. Přepřacované vydání. Praha: Česká biblická společnost, 1993.

TRESMONTANT, C. *Teodicea neboli otázka zla*. Košice: Knižná dielna Timotej, 1997. ISBN 80-88849-08-X

LEIBNIZ, G., W. *Theodicea*. Praha: Oikúmené, 2004. ISBN 80- 7298-094-7

LEIBNIZ, G., W. *Monadologie a jiné práce*. Praha: Svoboda, 1982.

VOLTAIRE. *Candide*. Praha: XYZ, 2009. ISBN 978-80-7388-164-1

BÜCHNER, G. *Dílo: Dantonova smrt, Lenz, Leonce a Lena, Vojcek, Posel hesenského venkova*. Praha: Odeon, 1987.

HEINE, H. *Passionál*. Praha: Československý spisovatel, 1975.